

УДК 378.1(09) (477.54)

Л. Д. Зеленська, С. Є. Лупаренко

**ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ
ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
ім. Г. С. СКОВОРОДИ (сер. 40-х – поч. 60-х рр. ХХ ст.)**

©Зеленська Л. Д., 2015
<http://orcid.org/0000-0002-3324-5173>
©Лупаренко С. Є., 2015
<http://orcid.org/0000-0002-3111-5340>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.19008>

Дана стаття присвячена характеристиці змісту громадсько-педагогічної діяльності кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. С. Сковороди впродовж 1945 р. – 1960-х рр., що охоплювала роботу серед учителів і викладачів, батьків, широких верств населення. Робота з учителями і викладачами передбачала проведення для них політзанять, лекцій, доповідей, конференцій, дискусій, нарад і консультацій, проведення й участь у семінарах і курсах з підвищення кваліфікації учителів, надання допомоги університету для працівників дошкільних установ, школам в організації навчально-виховної роботи, створення і забезпечення роботи секції методики викладання у вищій школі при Харківському будинку вчених. Робота з батьками включала організацію батьківських лекторіїв, проведення лекцій і доповідей у батьківських університетах, школах, клубах, підприємствах, надання консультацій для батьків. Робота серед широких верств населення передбачала проведення масових лекцій і доповідей у садах, парках, палацах культури, заводах, навчальних закладах, організацію конференцій, тематичних вечорів запитань і відповідей, зустрічей, участь у проведенні курсів і семінарів для пропагандистів, участь у вечорах і консультаціях для учнів старших класів, публікацію статей на педагогічні теми в газетах і журналах.

Ключові слова: кафедра педагогіки, громадсько-педагогічна діяльність, напрями, викладачі, вчителі, батьки, учні.

Зеленская Л.Д., Лупаренко С.Е. Общественно-педагогическая деятельность кафедры педагогики Харьковского государственного педагогического института им. Г.С.Сковороды (ср. '40-х – нач. 60-х гг. ХХ ст.).

Данная статья посвящена характеристике содержания общественно-педагогической деятельности кафедры педагогики Харьковского государственного педагогического института им. Г. С. Сковороды на протяжении 1945 г. – 1960-х гг., которая охватывала работу среди учителей и преподавателей, родителей, широких слоев населения. Работа с учителями и преподавателями предусматривала проведение для них политзанятий, лекций,

докладов, конференцій, дискусій, совещаний и консультацій, проведение и участие в семинарах и курсах повышения квалификации учителей, предоставление помощи университету для работников дошкольных учреждений, школам в организации учебно-воспитательной работы, создание и обеспечение работы секции методики преподавания в высшей школе при Харьковском доме ученых. Работа с родителями включала организацию родительских лекториев, проведение лекций и докладов в родительских университетах, школах, клубах, предприятиях, предоставление консультаций для родителей. Работа среди широких слоев населения предусматривала проведение массовых лекций и докладов в садах, парках, дворцах культуры, заводах, учебных заведениях, организацию конференций, тематических вечеров вопросов и ответов, встреч, участие в проведении курсов и семинаров для пропагандистов, участие в вечерах и консультациях для учеников старших классов, публикацию статей на педагогические темы в газетах и журналах.

Ключевые слова: кафедра педагогики, общественно-педагогическая деятельность, направления, преподаватели, учителя, родители, ученики.

Zelenska L., Luparenko S. *This article is dedicated to the description of content of social and pedagogical activity of Department of Pedagogy at Kharkiv G. S. Scovoroda State Pedagogical University in 1945 – the 1960th.*

This activity covered work with teachers and lecturers, parents, general population. The work with teachers and lecturers included conducting political classes, lectures, talks, conferences, councils and consultations, conducting and participating in teacher training seminars and courses, providing assistance to the University for Preschool Teachers and schools in organizing their educational work, creating and providing work of section of teaching methods in high school at Kharkiv House of Scientists. The work with parents included organization of special parental courses of lectures, conducting lectures and talks at parental universities, schools, clubs, enterprises, providing advice for parents. The work with general population included conducting lectures and talks for general population in gardens, parks, palaces of culture, plants, educational establishments, organization of conferences, thematic scientific events, participation in conducting courses and seminars for propagandists, participation in special events and consultations for senior pupils, publication of articles on educational topics in newspapers and journals.

Key words: Department of Pedagogy, social and pedagogical activity, directions, lecturers, teachers, parents, pupils.

Постановка проблеми. Відповідно до чинного законодавства (Закон України «Про вищу освіту», «Положення про державний вищий навчальний заклад», статут ВНЗ) кафедра є базовим структурним підрозділом вищого навчального закладу (його філій, інститутів, факультетів), що проводить навчально-виховну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених

спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. В умовах реформування вищої школи спектр напрямів діяльності кафедр, зокрема педагогічних, значно розширюється (навчальна, методична, науково-інноваційна, організаційна, виховна, просвітницька, міжнародна діяльність тощо), що обумовлює пошук шляхів оптимізації їх роботи.

Водночас, джерелом збагачення теорії й практики діяльності кафедр ВНЗ, зокрема педагогічних, є осмислення й усвідомлення історичного досвіду, виявлення прогресивних чинників функціонування тих механізмів, творче використання яких сприятиме збагаченню змісту їх роботи за окремими напрямами.

Аналіз актуальних досліджень.

Вивчення ступеня наукової розробки проблеми засвідчив, що питання становлення й розвитку вищої педагогічної освіти в харківському регіоні в конкретно-історичний період знайшли відображення в наукових розвідках як дослідників минулого (Д. Багалій, М. Лавровський, К. Роммель, М. Сумцов, М. Халанський та ін.), так і сучасності (В. Астахова, К. Астахова, Н. Карнаух, С. Куліш, В. Лозова, С. Посохов, І. Прокопенко, І. Сіра та ін.).

Однак, у науковому просторі практично відсутні роботи, які б в узагальненому вигляді подавали цілісну картину генезису педагогічних кафедр у ВНЗ Слобожанщини, окреслювали їх склад, провідні напрями діяльності на кожному історичному етапі.

Дане дослідження є складовою частиною програми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Метою статті є характеристика змісту громадсько-педагогічної діяльності кафедри педагогіки Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. С. Сковороди упродовж 1945 р. – 1960-х рр.

Виклад основного матеріалу.

Вивчення архівних джерел [14; 16] дозволяє констатувати, що в досліджуваний період кафедра педагогіки ХДПІ ім. Г. С. Сковороди з-поміж іншого, здійснювала плідну громадсько-педагогічну діяльність, що обіймала роботу серед учителів і викладачів, серед батьків та широких верств населення.

Розглянемо ці змістові напрями більш детально.

Робота серед учителів і викладачів передбачала [1-4; 7-19]:

- організацію політзанять з учителями міста й області;
- проведення лекцій, інструктивних доповідей і науково-практичних конференцій у навчальних закладах: школах, школах-інтернатах (подекуди викладачі кафедри педагогіки виїжджали до сільських шкіл Харківської області для читання лекцій на нарадах учителів), середніх професійних і вищих навчальних закладах (зокрема, у Харківському піхотному училищі, танковому училищі, прикордонній школі, авіаційному, машинобудівельному, політехнічному та інших інститутах). Доповіді і лекції включали різні педагогічні теми, а саме: активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, виховання дитячого колективу, формування в учнів навичок самостійної роботи, методи навчання, система освіти в СРСР та інших країнах, вибір професії, робота класного керівника, вікові особливості розвитку дітей, специфіка політехнічного навчання, формування авторитету вчителя тощо. Особливого поширення набули лекції та доповіді з проблем комуністичного виховання і навчання. Зазвичай вони читалися на педагогічних і виробничих нарадах, засіданнях різних кафедр, конференціях, що проводилися в навчальних закладах, обласній конференції вчителів, Будинку вчителів, обласному відділі народної освіти тощо;
- участь у семінарах і курсах з підвищення кваліфікації учителів, директорів шкіл, робітників дитячих будинків, що організовувалися Харківським обласним інститутом підвищення кваліфікації учителів;
- проведення одноденних семінарів для вчителів, двомісячних курсів з підвищення кваліфікації старших вихователів шкіл-інтернатів;
- проведення наукових нарад. Так, у 1950 р. з ініціативи кафедри педагогіки було проведено 3 наукові наради за участю працівників кафедр педагогіки Харківського державного університету, Харківського державного педагогічного інституту, Харківського інституту іноземних мов і кращих учителів м. Харкова, де обговорювалися проблеми освіти [7];
- створення університету для працівників дошкільних установ і надання йому допомоги лекторськими силами;
- надання допомоги школам (зокрема, середній школі № 36), прикріпленим до кафедри для вивчення педагогічного досвіду й участі у виховній, навчальній і методичній роботі. Допомога надавалася в організації навчально-виховної роботи у школі;

- участь у роботі в підшефному інституту Дитячому будинку ім. Дзержинського (ознайомлення зі станом навчально-виховної роботи в дитячому будинку, складання плану роботи інституту з шефства над ним, проведення спільних засідань педагогічних нарад працівників дитячого будинку і ХДПІ, читання доповідей для педагогів дитячого будинку);
- надання співробітниками кафедри консультацій учителям м. Харкова з питань методичної та педагогічної пропаганди;
- організація за участі вчителів дискусій на педагогічні теми (зокрема, з питань спільного і роздільного навчання дітей у школі тощо);
- започаткування і забезпечення роботи секції методики викладання у вищій школі при Харківському будинку вчених. Так, у 1948 р. у межах секції було прочитано понад 10 доповідей («Методика лекцій», «Методика проведення іспитів у вищій школі», «Кіно у вищій школі» тощо), в обговоренні яких брали участь наукові працівники всіх вищих навчальних закладів Харкова [2].

Підкреслимо, що робота серед учителів проводилася систематично й охоплювала значну кількість педагогічного загалу. Так, у 1948 р. викладачами кафедри педагогіки було проведено 5 циклів лекцій з педагогіки (кожний по 20-40 годин) на курсах для директорів шкіл, викладачів історії, мови та літератури, директорів і завучів дитячих будинків; 10 доповідей («Про виховання радянського патріотизму і радянської національної гордості», «Про моральне виховання», «Про роботу класного керівника» та інші) на районних учительських конференціях; 10-годинний цикл лекцій з історії радянської школи на семінарі для директорів і завучів шкіл м. Харкова [2].

Упродовж 1949-1950 навчального року в колективах учителів було виголошено 15 доповідей, декілька циклів лекцій з питань дидактики для викладачів військово-політичного та льотного училищ, доповідь про принципи комуністичного виховання на обласній конференції дошкільних працівників, доповідь про педагогічні погляди М. Калініна для вихователів трудової колонії ім. Горького, 20 лекцій з питань педагогіки для викладачів технікумів (будівельного, гірничого, сільськогосподарського) [5].

У 1951-1952 навчальному році співробітники кафедри педагогіки прочитали більше 20 лекцій на курсах і семінарах, що організовувалися обласним і міським інститутами вдосконалення вчителів, понад 10 лекцій і доповідей для піонервожатих, більше 20 доповідей на науково-педагогічних

конференціях і нарадах учителів [9]. А в 1953-1954 навчальному році загалом працівниками кафедри педагогіки було прочитано понад 50 лекцій на різних курсах і семінарах для вчителів, директорів, завучів, піонервожатих і вихователів дитячих будинків, що організовувались обласним і міським інститутом вдосконалення вчителів [11].

Показово, що впродовж 1958-1959 навчального року викладачами кафедри педагогіки було прочитано 30 лекцій, на яких були присутніми більше 2 тисяч учителів [14].

Отже, значна кількість доповідей і лекцій, що були прочитані викладачами кафедри педагогіки ХДП ім. Г. С. Сковороди (А. Зільберштейн, М. Григор'єв, А. Ясько, С. Рехтер, А. Попков та інші), та велика кількість педагогічних працівників, які були охоплені цією діяльністю, свідчать про популярність і поширення цього напрямку діяльності кафедри.

Робота серед батьків включала [1-4; 6; 8; 11-15]:

а) проведення викладачами кафедри педагогіки лекцій у батьківських університетах м. Харкова, надання допомоги батьківським університетам у Харківській області;

б) організацію батьківських лекторіїв (зокрема, при Палаці культури ім. Сталіна, Палаці культури «Металіст», Будинку вчених, Будинку офіцерів, школах №№ 7, 17, 62, 82, 95, 130 тощо) і проведення в них лекцій та інших занять з питань виховання дітей у сім'ї, формування батьківського авторитету. Знаменно, що кафедра педагогіки виступила організатором школи матері Київського району м. Харкова і допомагала їй у роботі лекторськими силами [15];

в) участь у проведенні лекцій і доповідей з питань педагогічної пропаганди для батьків («Виховання чесності і правдивості в дітей у сім'ї», «Виховання почуття обов'язку в дітей у сім'ї» та інші), вечорів запитань і відповідей («Комуністичне виховання дітей і сім'ї») при різних школах, клубах, садах, парках, підприємствах; надання консультацій для батьків.

Зазначимо, що робота серед батьків з педагогічної пропаганди велась досить активно. Так, упродовж 1953-1954 навчального року працівниками кафедри педагогіки було прочитано понад 30 лекцій для батьків [11; 12], а в 1954-1955 навчальному році таких лекцій було прочитано вже 50 [13].

Робота серед широких верств населення передбачала [1-3; 5-9; 13-14; 16; 17]:

- складання текстів масових лекцій (зокрема, «Виховання відданості комунізму», «Праця – великий вихователь», «Будівництво комунізму у вихованні нової людини» та інші) і проведення лекцій і доповідей з питань комуністичного виховання у клубах, садах, парках, палацах культури, будинкоуправліннях, заводах (зокрема, на заводах «Серп і молот», «Світло шахтаря», тракторному, турбогенераторному заводах тощо). Так, упродовж 1949-1950 навчального року було проведено 2 публічні лекції (у саду Шевченка та парку культури і відпочинку) і 25 лекцій для населення з питань комуністичного виховання («Моральний образ радянської людини» тощо), культури і методики самовиховної роботи («Про культуру мовлення», «Про самостійну роботу з книгою» тощо).

У 1963 р. співробітниками кафедри педагогіки були проведені лекції «У людині все має бути красивим» на Будянському скляному заводі, «Сенс життя радянської молоді людини» в Електромеханічному технікумі тощо.

Лекції і доповіді проводилися також у зв'язку з різними святами. Так, у 1963 р. до 75-річчя з дня народження А. С. Макаренка викладачами кафедри педагогіки було прочитано низку лекцій і доповідей про педагогічну спадщину видатного педагога (вони були проведені для співробітників виправно-трудових таборів УРСР, працівників промислового і сільського обласних відділів народної освіти тощо);

- проведення лекцій і доповідей («Формування морального образу радянського студента» та інші) для студентів різних навчальних закладів м. Харкова (транспортний, машинобудівельний, авіаційний інститут, юридична школа, технікуми, школа Комітету державної безпеки тощо);

- виступи з лекціями і доповідями перед робітничою молоддю. Зокрема, упродовж 1954-1955 навчального року таких лекцій було проведено близько 30 (основними темами стали методи самостійної роботи з книгою, підготовка до іспитів, формування моральності, культури мовлення та інші);

- проведення тематичних вечорів запитань і відповідей, присвячених педагогічним проблемам (наприклад, самостійній роботі студентів, формуванню їхньої культури поведінки тощо);

- організацію зустрічей з цікавими людьми (зокрема, з колишніми вихованцями комуні Ф. Е. Дзержинського);

- участь у проведенні курсів і семінарів, що організовувалися для пропагандистів, агітаторів і лекторів лекторським бюро ХДП, Харківським обкомом Комуністичної партії України і районними партійними комітетами, у вечірньому університеті марксизму-ленінізму («Про самостійну роботу з книгою», «Про методику масової лекції», «Про культуру мовлення» тощо);
- участь у вечорах, консультаціях з організації самоосвітньої діяльності, вибору професії, що проводилися для учнів старших класів. Так, у 1949 р. співробітниками кафедри було прочитано близько 10 лекцій для старшокласників («Як треба самостійно працювати над навчальною книгою», «Як готуватися до іспитів» та інші);
- проведення й участь у конференціях з проблем виховання молодого покоління. Так, у 1950 р. за ініціативи кафедри педагогіки була проведена конференція, присвячена вивченню педагогічної спадщини А. Макаренка, під час якої виступали вихованці зі спогадами про свого вчителя [7];
- публікацію статей на педагогічні теми («Як готуватися до іспитів», «Як треба допомагати дітям виконувати домашні завдання», «Педагогічні погляди В. Белінського» «Педагогічні погляди Л. Толстого», «Педагогічні погляди А. Макаренка» та інші) в популярних журналах і газетах (зокрема, «Красное знамя», «Радянська освіта», «Радянська школа» тощо). Протягом року співробітниками кафедри публікувалося більше 10 статей у цих виданнях.

Значна частина громадсько-педагогічної роботи кафедри педагогіки здійснювалася через Товариство з поширення політичних і наукових знань (зокрема, його центрального лекторію) [11; 16]. Показово, що всі співробітники кафедри були членами цього товариства [16].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, громадсько-педагогічна діяльність кафедри педагогіки ХДП ім. Г.С. Сковороди упродовж досліджуваного періоду була досить ємною і плідною. Вона охоплювала декілька змістових напрямів: роботу з учителями і викладачами, роботу з батьками й широкими верствами населення. У свою чергу, робота з учителями і викладачами передбачала проведення співробітниками кафедри педагогіки політзанять, лекцій, інструктивних доповідей, науково-практичних конференцій, дискусій, наукових нарад і консультацій, участь у семінарах і курсах з підвищення кваліфікації учителів, створення і надання допомоги університету для працівників дошкільних установ, школам в організації

навчально-виховної роботи, створення і забезпечення роботи секції методики викладання у вищій школі при Харківському будинку вчених. Робота з батьками включала проведення викладачами кафедри педагогіки лекцій у батьківських університетах, організацію батьківських лекторіїв і проведення в них лекцій та інших занять, участь у проведенні лекцій і доповідей з питань педагогічної пропаганди для батьків при різних школах, клубах, садах, парках, підприємствах, надання консультацій для батьків. Робота серед широких мас населення передбачала складання текстів масових лекцій і проведення лекцій і доповідей з питань комуністичного виховання у клубах, садах, парках, палацах культури, заводах, навчальних закладах, проведення конференцій, тематичних вечорів запитань і відповідей, зустрічей з цікавими людьми, участь у проведенні курсів і семінарів для пропагандистів, агітаторів і лекторів, участь у вечорах і консультаціях для учнів старших класів, публікація статей на педагогічні теми в популярних газетах і журналах. Необхідно зазначити, що громадсько-педагогічна діяльність кафедри педагогіки відіграла значну роль у поширенні педагогічних знань серед населення, формуванні батьківської обізнаності щодо особливостей дитячого розвитку та специфіки здійснення навчання і виховання дітей, зміцненні взаємозв'язку між середньою та вищої ланками освіти, налагодженні співпраці педагогічних працівників різних освітніх установ.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективним для подальших досліджень вважаємо розкриття напрямів роботи кафедри загальної педагогіки ХДПІ (навчально-методичної, виховної, наукової) упродовж 1931-1960 рр., а також історії створення та розвитку експериментальних лабораторій при кафедрі педагогіки ХДПІ імені Г. С. Сковороди.

Література

1. Державний архів Харківської області (ДАХО). Фонд Р 4293 – Харьковский государственный педагогический институт, 1933-1970 гг. Оп. 2, д. 47 – Годовой отчет о научно-исследовательской работе кафедр института за 1945 год. – 63 л.
2. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 164 – Годовые отчеты о научно-исследовательской работе кафедр института за 1948 год. – 104 л.
3. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 222 – Годовые отчеты кафедр института о научно-исследовательской работе за 1949 год. – 128 л.

4. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 242 – Годовые планы работ кафедр института за 1950/51 учебный год. – 19 л.
5. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 257 – Отчет о работе кафедр института за 1949/50 учебный год. – 206 л.
6. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 274 – Протоколы заседаний секции кафедр института, посвященных итогам выполнения плана научной работы за 1949 год. 1950 г. – 27 л.
7. ДАХО. Фонд Р 4263. Оп. 2, д. 278 – Годовые отчеты кафедр института о выполнении планов научно-исследовательской работы за 1950 год. – 102 л.
8. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 350 – Годовые отчеты кафедр института о выполнении планов научно-исследовательской работы за 1951 год. – 100 л.
9. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 388 – Отчеты о работе кафедр института за 1951/52 год. – 257 л.
10. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 417 – Годовые отчеты о научной работе кафедр института за 1952 год. – 158 л.
11. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 482 – Отчеты о работе кафедр ХГПИ им. Г. С. Сковороды за 1953/54 уч.г. – 285 с.
12. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 499 – Отчеты кафедр о научной работе. 1953 г. – 50 л.
13. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 557 – Отчет о работе кафедр ХГПИ им. Г. С. Сковороды за 1954-1955 учебный год. – 321 л.
14. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 714 – Годовые отчеты о работе факультетов и кафедр за 1957/1958 учебный год. – 447 л.
15. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп.2, д. 855 – Отчеты о работе кафедр института за 1959 учебный год. – 254 л.
16. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 2, д. 1077 – Справка о работе кафедры педагогики и психологии за 1963 год. – 19 л.
17. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 3, д. 160 – Отчеты кафедр и кабинетов ректората за 1965/66 учебный год. – 79 л.
18. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 3, д. 199 – Отчеты о работе лабораторий пединститута за 1965 год. – 7 л.
19. ДАХО. Фонд Р 4293. Оп. 3, д. 401 – Отчеты кафедр и кабинетов ректората за 1968/69 учебный год. – 104 л.